

BACHELOROPPGAVE

Tilknytning mellom barn og foreldre, når barnet flyttes ut av hjemmet i regi av barnevernet.

av

Liv-Marit Øynebråten

Sosialt arbeid
SO530
03.2008

*Tilknytning mellom barn og foreldre, når barnet
flyttes ut av hjemmet i regi av barnevernet.*

Denne oppgaven tar for seg betydningen av barns tilknytning til sine omsorgspersoner. Viktigheten av å opprettholde kontakt og samvær innad i familien, når barnet flytter ut av hjemmet og inn under barnevernets omsorg, vil bli diskutert.

Bacheloroppgave skrevet av 3.klasse sosionomstudent

Liv-Marit Øynebråten

Mars, 2008.

Innholdsfortegnelse:

1.0 Innledning	s. 3
1.1 Oppgavens problemstilling og oppbygging.....	s.3
1.2 Avgrensning.....	s. 5
2.0 Metodisk innfallsvinkel	s. 5
2.1 Mitt valg av litteratur.....	s. 6
3.0 Det juridiske grunnlaget for regulering av kontakten mellom barn og foreldre	s. 7
3.1 Barnevernlovens grunnleggende prinsipper.....	s. 9
4.0 Tilknytning, et viktig begrep i forhold som omtaler barn og unge	s. 10
4.1 Barnets behov for primærtilknytningen til sine biologiske foreldre.....	s. 11
4.2 Hvordan kan tilknytningen mellom barn og foreldre i mindre gode omsorgssituasjoner prege barnets utvikling?.....	s. 12
5.0 Biologiske foreldre/barn- forhold kontra psykologiske foreldre/barn- forhold	s. 14
5.1 Relasjonell kontinuitet og relasjonell stabilitet.....	s. 15
5.2 Ulik vektlegging av kontinuitet og stabilitet.....	s.15
6.0 Hvorfor betyr ”røttene” våre så mye for oss?	s.18
6.1 Barnets identitetsdannelse og tilhørighet.....	s. 18
6.2 Barnets belastning som følge av lojalitetskonflikt.....	s. 21
6.3 To-familie tilhørighet.....	s. 21
7.0 Hvorfor skal det være samvær og når bør det ikke være samvær?	s. 22
8.0 Foreldrestyrkende tiltak	s. 23
9.0 Avslutning	s. 24

Litteraturliste

1. Innledning

Tilknytningen mellom barn og foreldre er et grunnleggende ideal i vårt samfunn. At noen er mor eller far til et barn sier ikke bare noe om den biologiske relasjonen. Det ligger en forventning om at denne relasjonen er nærmere enn andre relasjoner. Mor-barn-relasjonen og far-barn-relasjonen gir assosiasjoner til flere forpliktelser, og sterkere følelser enn det som karakteriserer andre relasjoner (Jørgensen i Howell og Melhuus, 2001). Barnet skapes av sine foreldre, og har et sterkt behov for deres omsorg og nærvær. Et barn er avhengig av gode omsorgspersoner for å få en god og trygg oppvekst, og for å utvikle seg til et velfungerende samfunnsindivid. Dessverre har ikke alle foreldre de foreldreferdighetene som trengs for å gi barn en god oppvekst, i tillegg trenger enkelte barn mer oppfølging enn andre barn. Når barnet lever under det som er satt som minimumsgrense for akseptable forhold å vokse opp i, jf barnevernloven (videre bvl) § 4.12 må samfunnet gripe inn og skille barn fra foreldrene. Det er en stadig økende andel barn og unge, som mottar tiltak fra barnevernet. I følge statistisk sentralbyrå var tallet på omkring 40400 i 2006. Det er mer enn 1200 flere enn året før, og en økning på hele 3,1 prosent. Hvert år opplever anslagsvis over 1000 barn å flyttes i barnevernets regi fra foreldrene til fosterhjem, eller institusjon. Til enhver tid er det omtrent 7000 barn som ikke deler hverdagen med noen av foreldrene sine (Koch og Walstad, 2005).

Med mindre barna flyttes fra familien i svært lav alder, har de knyttet seg nært til foreldrene sine. De vil derfor reagere på å miste dem, uansett om kvaliteten på forholdet mellom foreldre og barn har vært god eller dårlig. Desto lenger barnet bor hjemme før de plasseres, desto flere personer vil det være i familien og miljøet rundt som har betydning for det (Backe-Hansen, 1991). Jeg har gjennom deltidsarbeid på en barne- og ungdomsinstitusjon ved siden av studiene, blitt oppmerksom på hvilken betydning relasjonen mellom barn og foreldre har for den unge. Barnets tilhørighet til familien har innvirkning på den unges hverdag på både godt og vondt. Det er et mye omtalt tema i hvilken grad disse båndene er av betydning, og hvorvidt disse båndene kan erstattes.

1.1 Oppgavens problemstilling og oppbygging

Det er nettopp dette med hvor viktige foreldrene er for sine barn og deres utvikling, til tross for at de ikke bor hjemme, jeg ønsker å se på i denne oppgaven. Problemstillingen min er derfor; **Hvilken betydning har tilknytningen til foreldre, for barn som er flyttet ut av hjemmet i regi av barnevernet?** Jeg ønsker å se på hvor viktig det er for barn som har flyttet

til et fosterhjem eller en institusjon å opprettholde kontakt og tilknytning med sin familie. Med dette tenker jeg ikke bare i forhold til samvær, men også generell kontakt og betydningen av at denne kontakten er god og meningsfull. Jeg har valgt å ta for meg temaet tilknytning på grunn av den relevans jeg mener det har for arbeidet som sosionom, men også annet arbeid med mennesker. Denne kunnskapen er svært nødvendig om man ønsker å jobbe innenfor barnevernet, men også generelt i møte med mennesker hvor en relasjon oppstår, eller i ønske om en relasjon. Med dette mener jeg at informasjon og kunnskap om tilknytning er en viten vi alle kan trenge i møte med våre medmennesker.

Som et grunnlag for analysen har jeg innledningsvis gjort rede for den metodiske innfallsvinkelen i oppgaven, i kapittel to. Dette før jeg presenterer noen begreper og teorier som er sentrale for oppgaven videre. I kapittel 3 gir jeg en innføring i de juridiske føringene barnevernloven setter for temaet, dette vil være nødvendig for å få en helhet i oppgaven. For å konkretisere problemstillingen har jeg valgt å dele den opp i ulike delspørsmål. Jeg mener dette på en god måte bidrar til å besvare min problemstilling, samt at det gir oppgaven struktur. Første delspørsmål har jeg valt å formulere som følgende: **Hvilken betydning har tilknytningen mellom barn og foreldre?** Dette vil jeg presentere i kapittel fire, hvor jeg vil fokusere på tilknytningsteorien til den kjente barnepsykologen Bowlby. For å si noe om tilknytning i omsorgsovertakelse i regi av barnvernet er det viktig å gi et godt innblikk i tilknytningsteorien som helhet. Tilknytningsteorien har stor betydning når barnevernet gjør sine vurderinger, og det er derfor et vidt felt å plukke fra. Andre delspørsmål tar utgangspunkt i følgende: **Kan psykologiske foreldre veie opp for biologiske foreldre?** Denne vurderingen tar jeg for meg i kapittel fem, hvor jeg diskuterer ulike fagpersoners syn på dette spørsmålet. I dette kapittelet vil begrepene relasjonell kontinuitet og rasjonell stabilitet bli diskutert i forhold til hverandre. Under tredje delspørsmål, som presenteres i kapittel seks, har jeg valgt å fokusere på følgende: **Hvorfor betyr "røttene" våre så mye for oss?** I dette kapittelet er blant annet identitetsbegrepet vesentlig. Jeg har valgt å komme inn på temaet identitet på grunn av den relevans det har for belysningene av tilknytningens ulike sider. Jeg ønsker også å gi litt rom for å diskutere følgende: Enkelte foreldre- barn forhold har aldri syntes å fungere, bør da kontakten opprettholdes? Før jeg avrunder og samler trådene i en avslutning, har jeg valgt å si noe om eventuelle foreldretiltak. Dette fordi jeg ser det som viktig å rette søkelyset mot de metodene barnevernet jobber med i håp om å bedre samspillet og kontakten mellom barn og foreldre. Gjennom disse ulike vinklingene på temaet tilknytning mener jeg å dekke

min problemstilling som er spørsmålet om hvilken betydning tilknytningen til foreldre har for barn som er flyttet ut av hjemmet i regi av barnevernet?

1.2 Avgrensning

For å begrense oppgavens omfang har jeg måtte gjøre noen avgrensninger. Jeg har valgt å ikke gå inn i prosessen som fører til omsorgsovertakelse, dette på grunn av at begrunnelser for omsorgsovertakelse i regi av barnevernet i seg selv er et omfattende tema. Barnets alder har stor betydning i forhold til hvordan barnet påvirkes av sine foreldre og omgivelser. Jeg har valgt å ikke legge særlig vekt på utviklingen i de ulike aldersgruppene, men viser med dette at jeg er kjent med det skillet det er at barnets tilknytning til foreldrene kan deles i to: før og etter primærtilknytningen, altså fra 0-3år og fra 3år og oppover. Grunnen til at jeg ikke velger å bruke plass på de ulike aldersstadiene i forhold til tilknytningstemaet i arbeidet med denne oppgaven, er at jeg ser på tilknytning som viktig i alle faser av den unges liv. Samt at en del av tilknytningen og tilknytningsproblemene har mange likheter, uansett alder. I tillegg har jeg satt begrensninger i at eventuelle ytterligere inngrep fra barnevernet ikke går så langt som etter bvl. § 4-20, 1. ledd. Dette inngrepet fratrar foreldrene foreldreansvaret for barnet, samt at § 4-20, 2. og 3. ledd omhandler adopsjon. I stedet har jeg gitt rom for at det i en del tilfeller er en mulighet for at barna tilbakeføres til sine biologiske foreldre.

2. Metodisk innfallsvinkel.

I mitt arbeid for å belyse temaet tilknytningen mellom foreldre og barn som er under barnevernets omsorg, har jeg foretatt en litteraturstudie av emnet. Dette innebærer at jeg har tatt for meg en del litteratur innenfor feltet. Oppgaven min er basert på allerede eksisterende kunnskap, skrevet av forskere og forfattere innenfor fagfeltet. I tillegg hadde jeg et ønske om å utføre et feltarbeid på barne- og ungdomsinstitusjonen der jeg jobber. Tanken var å systematisk observere og innhente egen informasjon. Dette så jeg som svært utfordrende i forhold til taushetsplikt og anonymisering. Altså valgte jeg å utelukke dette fra min oppgave på grunn av etiske dilemmaer og metodiske utfordringer. Eget feltarbeid som metode, ville vært mer nødvendig om emnet ikke allerede hadde så mye eksisterende litteratur. Uten å legge for mye vekt på mine egne erfaringer, ønsker jeg å komme med noen egne refleksjoner fra praksis.

Metode er en planmessig framgangsmåte for å nå et bestemt mål. Det er en måte å gå frem på for å samle inn empiri., altså opplysninger eller informasjon om faktiske forhold i

samfunnet. Målet er å bygge opp kunnskap om bestemte fenomener og å utvikle en teoretisk forståelse av denne kunnskapen. Metoden angir hvordan vi skal framskaffe kunnskapen og utvikle teoriene (Grønmo, 2004). God kunnskap om metode er nødvendig for å kunne skille de resultater som skyldes metodologiske forklaringer fra de resultatene som skyldes empiriske forklaringer, altså ”virkeligheten”. Ved å benytte seg av den kunnskapen man har om metode, får man et oppsett på hvordan en går frem i arbeidet med en oppgave.

I min oppgave benytter jeg stort sett primærlitteratur. Dette er litteratur som er samlet inn av forfatteren selv, med det formål å belyse en spesiell problemstilling. Her går man direkte til den opprinnelige kilden hvor forfatteren baserer seg på egne data. På denne måten unngår man feiltolkninger og informasjon som er tillagt feil mening. I tillegg til primær-litteratur har jeg anvendt noe sekundærlitteratur. Denne litteraturen er basert på informasjon og opplysninger forfatteren/forskeren har innhentet fra andre (Jacobsen, 2000). Det knytter seg både fordeler og ulemper til bruken av sekundærlitteratur. På den ene siden kan det tenkes at jo flere ledd informasjonen har vært gjennom, desto større mulighet er det for at den kan ha endret mening. Dette kan være negativt i forhold til at det har blitt tillagt eller fratatt mening fra det som i utgangspunkt var det egentlige budskapet. Fordelen med å bruke en slik type kunnskap kan være at teoretiske perspektiv og poeng er underbygget av andre anerkjente forskere og forfattere. Dermed vil denne kunnskapen være mer troverdig.

2.1 Mitt valg av litteratur

Det er viktig å være bevisst på utvalget av kilder man skal anvende i denne type oppgave. Jeg har valgt å vektlegge litteraturen til flere fagpersoner innenfor dette emnet. De forfatterne jeg har benyttet meg mest av er Vigdis Bunkholdt, Elisabeth Backe-Hansen og Trude Haugli. Dette er fagpersoner det er referert til i en rekke bøker. Vigdis Bunkholdt er psykolog og har skrevet en rekke bøker om tilknytning og barn og unges utvikling. Hun er spesialist i klinisk psykologi, og har lang erfaring både fra barne- og ungdomspsykiatrien, samt fra barnevernet. I dag arbeider hun som privat næringsdrivende, i hovedsak med oppgaver knyttet til barnevernet. Vigdis Bunkholdt og hennes refleksjoner er knyttet til mange års erfaring med vanskelige barnevernssaker. Jeg ser derfor på hennes bøker som troverdig og relevant for min oppgave. I forhold til hennes standpunkt om tilknytningens betydning, mener jeg at hun gir uttrykk for at psykologiske faktorer i mange tilfeller bør overordnes det biologiske prinsipp.

Elisabeth Backe-Hansen er psykolog og dr. psychol, og er ansatt ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA), hvor hun har arbeidet siden opprettelsen i

1996. Hun har lang erfaring fra arbeid med ulike barnevernsspørsmål som kliniker, i undervisning, administrasjon og forskning. Hun har skrevet en rekke bøker om emnene fosterbarn og fosterfamilie. Jeg regner litteraturen til Backe-Hansen som svært troverdig, da hun gjennom flere år har utforsket disse emnene gjennom en bred tilgang til feltet. Når jeg nå i denne oppgaven gir så mye plass til tilknytningsbegrepet, vil det være nærmest obligatorisk å benytte kunnskapen til barne- og familie psykiater John Bowlby. Hans teorier omkring tilknytning har vært av de mest sentrale innenfor utviklingspsykologien. Et tydelig bevis på dette er andelen andre forskere, innenfor samme felt, som refererer til nettopp Bowlby. Hans teorier er over 20 år gamle, men har fortsatt stor gjennomslagskraft. Svært mye av litteraturen jeg har funnet henviser til hans teorier, men jeg har allikevel valgt å benytte hans egen bok "A Secure Base" (1988), altså orginalkilden. Dette for å komme meg nærmest mulig Bowlby sine egne funn og teorier.

De fleste bøkene jeg benytter meg av er hovedsakelig primærlitteratur. Dette fordi de bygger på forfatterens egne teoretiske begreper og perspektiver. Men i flere av bøkene er det henvist til andre kjente forfattere. Altså blir noe av litteraturen regnet som sekundærlitteratur. Disse forfatterne har gjennom forskning bidratt med mye nyttig kunnskap jeg har benyttet. På bakgrunn av dette mener jeg at validiteten, altså gyldigheten på min oppgave er god i forhold til min problemstilling, og jeg vurderer mine kilder som sikker i forhold til reliabilitet (Jacobsen, 2000). Med reliabilitet menes at kilden er pålitelig og troverdig.

I neste kapittel ønsker jeg å gi en innføring i de juridiske føringene bvl setter for temaet tilknytning. Dette for å gi leseren noen rammer for oppgavens senere hoveddel. For å belyse det juridiske aspektet i oppgaven har jeg benyttet meg av boken "Samværsrett i barnevernssaker" (2000) av Trude Haugli. Boken har gitt meg en god innføring i det juridiske grunnlaget for kontakt og samvær i barnevernssaker. Boken ble skrevet av Haugli da hun var stipendiat ved Det juridiske fakultet ved universitetet i Tromsø. Hennes argumentasjon for å ivareta forholdet mellom barnet og foreldrene er ofte klart. Man har et lovverk å forholde seg til når samværet skal avgjøres. Likevel mener jeg det er av betydning å poengtere, at hun i tidsskriftet Norsk barnevern nr.4, 2004, uttaler at det er ikke hennes syn at samværsretten skal balanseres på barnets tålegrense.

3.0 Det juridiske grunnlaget for regulering av kontakten mellom barn og foreldre

Å plassere et barn utenfor hjemmet, både med og mot foreldrenes vilje, betyr en total omveltning for både barn og foreldre. For barnet betyr det som oftest at de kjente

omsorgspersonene og omgivelsene blir byttet ut, og barnet blir plassert inn i helt ukjente omgivelser. Barn kan plasseres utenfor hjemmet, etter gjeldene lov om barneverntjenester. Både som et hjelpetiltak og som et omsorgstiltak. Dersom foreldrene samtykker til det kan barneverntjenesten formidle plass til barnet, i fosterhjem eller institusjon, etter bestemmelser i bvl. § 4-4, 5.ledd, altså som frivillig hjelpetiltak. Etter bvl §§ 4-8 og 4-12 kan det treffes vedtak om omsorgsovertakelse for barnet mot foreldrenes vilje. Samvær og kontakt mellom barnet og foreldrene vil variere etter som hvilken paragraf i bvl som ligger til grunn for flytting av barnet. Det vil mest sannsynlig være mer kontakt om barnet er flyttet etter bvl. § 4-4, 5.ledd. I et slikt tilfelle vil foreldrene ha mer råderett overfor barnet på grunn av at foreldrene fortsatt har det hele og fulle foreldreansvaret. Ved en § 4-12 plassering har barnevernet større innflytelsesmulighet i den forstand at de i større grad kan innskrenke foreldreansvaret og regulere forholdet mellom barnet og de biologiske foreldrene.

På grunn av den økende andel barn og unge som blir flyttet ut av hjemmet i barnevernets regi, har kontakt og samvær blitt et mer omdiskutert tema de senere årene. Samvær mellom barn og foreldre er ikke bare et spørsmål om vurderinger, holdninger og synspunkt fra de involverte partenes side. Barnets posisjon i forhold til foreldrene er også regulert av samfunnet gjennom lovverk. Dersom ikke foreldrene, eventuelt heller ikke med hjelpetiltak, makter å utøve en omsorg som er god nok i forhold til de krav samfunnet stiller, kan barnet flyttes fra foreldrene og til en forutsetningsvis bedre, alternativ omsorgssituasjon. Når omsorgen for barn er vurdert som for dårlig, og det offentlige har overtatt omsorgen, er barnets forhold til foreldrene i hovedsak regulert av lov om barnevernstjenesten. Den norske barnevernlovgivningen bygger på et faglig og kulturelt forankret grunnsyn om at det beste for barn er å vokse opp hos sine biologiske foreldre. Dette er noe man også gjennom barnevernstiltak primært ønsker å få til (Haugli, 2000). Når barn allikevel må flyttes, er utfordringen å gjøre denne løsningen så bra som mulig, og å finne virkemidler som gjør skadevirkningene minst mulig. I det barnevernstjenesten overtar omsorgen for et barn, oppstår spørsmålet om hvordan rettsforholdet mellom barnet og dets biologiske foreldre skal reguleres. Hovedregelen er at omsorgsvedtaket skal oppheves når foreldrene er i stand til å gi barnet forsvarlig omsorg. Unntaket er om barnet har fått en slik tilknytning til de nye omsorgspersonene og miljøet, at tilbakeføring vil skape alvorlige problemer og skader for barnet. Som nevnt er den uttrykte målsetting med en omsorgsovertakelse tilbakeføring av barnet til foreldrene, og det er derfor svært viktig med kontinuitet og stabilitet i kontakten mellom barnet og de biologiske foreldrene jf bvl. § 4-1.

Regulering av samvær ble først lovfestet i den nye barnevernloven fra 1992. Bvl § 4-19, 1. ledd starter med en prinsipperklæring: *"Barn og foreldre har, hvis ikke annet er bestemt, rett til samvær med hverandre"*. Under lov om barneverntjenesten er samvær definert som den tiden barn tilbringer med biologiske foreldre (Koch og Walstad, 2005). I barnevernsloven er det ikke gitt konkrete føringer på omfanget av samværet. Ved en omsorgsovertakelse skal barneverntjenesten legge fram en plan for fylkesnemnda, som omhandler barnets framtidige omsorgssituasjon. Denne planen skal blant annet ta stilling til plasseringssted, hvor lenge plasseringen skal vare, og hvilken kontakt foreldrene skal ha med barnet (Haugli, 2000). Samværsreglene vil bli undersøkt og vurdert i lys av lovens grunnleggende prinsipper.

3.1 Barnevernlovens grunnleggende prinsipper

Barnevernloven bygger som et helt grunnleggende prinsipp på at barnevernet skal arbeide ut fra hensynet til hva som er best for barnet, jf bvl. § 4-1. Det skal legges vekt på å gi barnet stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen. Loven bygger på den grunnleggende verdien om at det primære ansvaret for barna ligger hos foreldrene, og at foreldrene har en rett, men også plikt til å utøve dette ansvaret, dette vanligvis ved å bo sammen med barna. I forlengelsen av prinsippet biologiens forrang bygger loven på det mildeste inngreps prinsipp. Dette går ut på at man ikke skal iverksette mer omfattende tiltak enn det situasjonen krever. Kun dersom foreldrene ikke makter å sikre barna en tilstrekkelig trygg oppvekt på egen hånd, skal samfunnet gripe inn. Da i første rekke ved å sette i gang hjelpetiltak i hjemmet, jf bvl. § 4-4, 1-3 ledd. Bare dersom slike tiltak er forsøkt og ikke har ført til en bedring, eller hjelpetiltak må anses som nytteløse og omsorgssituasjonen i hjemmet ikke innfrir visse minimumskrav, kan barnevernet overta omsorgen for barnet, jf bvl § 4-12, 2.ledd. Som en konsekvens av mildeste inngreps prinsipp, skal heller ikke tiltak i form av omsorgsovertakelse gjøres mer omfattende enn nødvendig. Selv om foreldre må fratras omsorgen skal det tas selvstendig stilling til samværsspørsmålet. I hvilket omfang det er nødvendig å gjøre inngrep i retten til kontakt mellom barnet og de biologiske foreldrene må vurderes etter bvl § 4-19 (Haugli, 2000).

Med utgangspunkt i utenlandske og norske undersøkelser, som viser hvordan fosterbarns tilværelse ofte var preget av ustabilitet, mange flyttinger og lite forutsigbarhet, har prinsippet om "permanency planning" kommet inn i norsk barnevern. Prinsippet går ut på at man skal søke å sikre barnet en stabil og forutsigbar omsorgssituasjon, og er en nærmere presisering av hva som er til barnets beste. Prinsippet kommer til uttrykk i bvl § 4-15, 3. ledd,

om at barneverntjenesten allerede ved omsorgsovertakelse skal vedta en plan for barnets fremtidige omsorgssituasjon. Prinsippet kommer også til uttrykk i forbindelse med spørsmålet om tilbakeføring av omsorgen til foreldrene, jf bvl § 4-21, 1. ledd. Her fremgår det at et vedtak om omsorgsovertakelse ikke skal oppheves dersom barnet har fått slik tilknytning til mennesker og miljø der det er, at det etter en samlet vurdering kan føre til alvorlige problemer for barnet om det blir tilbakeført. Dette til tross for foreldrenes bedrede og forsvarlige omsorg for barnet om det blir tilbakeført. Dette til tross for foreldrenes bedrede og forsvarlige omsorg for barnet (Haugli, 2000). Dette prinsippet kan komme i strid med prinsippet om biologisk prioritet, og tanken om at tiltak som omsorgsovertakelse i utgangspunkt er et tiltak av midlertidig karakter, og at barnet skal tilbakeføres til foreldrene når problemene er tilbakelagt. Jeg har allerede nå brukt begrepet tilknytning en rekke ganger, og jeg skal derfor nå bevege meg over på hoveddelen. I neste kapittel går jeg dypere inn problemstillingen min og drøfte nettopp tilknytningens betydning for barn og unge.

4.0 Tilknytning, et viktig begrep i forhold som omtaler barn og unge

Tilknytning kan beskrives som det spesielle båndet, som oppstår mellom barnet og barnets viktigste omsorgsgivere, når de er fysisk og følelsesmessig tilgjengelige for barnet, er sensitive for barnets signaler og svarer på dem slik at barnet føler seg forstått, akseptert og ivaretatt (Bunkholdt, 2003). Tilknytningsforskning viser at barn er født med evnen til å påkalle omsorg fra sine omgivelser. Med andre ord er barnet selv en aktiv medspiller i tilknytningsprosessen, og har det Bowlby (1988) kaller tilknytningsatferd. Tilknytningsatferd kan defineres som barnets måte å få og å opprettholde nærhet til sine omsorgspersoner. Et eksempel på dette er når barnet tar sine første skritt ut i verden på egen hånd, med mor eller far som en trygg base i bakgrunnen. Barnet tyr tilbake til den trygge basen med jevne mellomrom, for å få en bekreftelse av at tryggheten er tilstede. Barn som ikke får denne tryggheten av sine nærmeste kan senere i livet få problemer med nære mellommenneskelige forhold (Bowlby, 1988). Innenfor utviklingspsykologien er det stor enighet om at samspillet mellom barnet og de voksne må være preget av sensitivitet og kontinuitet, for at trygg tilknytning skal oppstå. Disse begrepene kommer jeg nærmere inn på senere i oppgaven. De voksne må være sensitive overfor barnets signaler, og være tilgjengelig for barnets fysiske og følelsesmessige behov for nærhet (Bunkholdt 2000).

4.1 Barnets behov for primærtilknytningen til sine biologiske foreldre.

At barn har god tilknytning til en eller flere voksenpersoner anses som svært viktig, fordi all psykologisk utvikling hos barn skjer via tilknytning til andre mennesker. Undersøkelser har vist at det er mye som taler for at trygghet i tilknytningen vil være av betydning i forhold til barnets senere sosiale, kognitive og intellektuelle utvikling (Haugli, 2000). Bowlby har med sitt begrep; indre arbeidsmodeller, gitt et viktig bidrag til forståelsen av hvordan tidlige erfaringer med tilknytning kan vedvare og prege mennesker, som ungdom og voksne. Indre arbeidsmodeller består av forestillinger som barn gjør seg om seg selv og andre mennesker på grunnlag av de erfaringene de gjør seg i løpet av tilknytningsprosessen. Disse erfaringene blir dermed generalisert, i den forstand at de skaper forventninger hos barnet om hvordan senere tilknytningsforhold kan komme til å utarte seg. Forventningene styrer barnets måte å oppfatte seg selv og andre på, barnets måte å tolke situasjoner og måten det forholder seg til andre. Det trygge og tillitsfulle barnet utløser positive svar fra omgivelsene fordi det er vennlig og lett å like. Dermed får det sine positive forventninger bekreftet. Det utrygge og mistillitsfulle barnet kan være vanskeligere å like, og kan derfor lettere utløse avvisning eller andre negative tilbakemeldinger fra omgivelsene. De negative forventningene blir bekreftet, og atferden blir da bekreftet. Dette er på mange måter en vond sirkel. Altså er barnets tilknytningsprosessen svært betydningsfull både i barndommen og senere i livet (Bowlby, 1988).

Vurderingen av, og eventuelt i hvilken grad og på hvilken måte et barn har tilknytning til sine biologiske foreldre, er svært viktig når en skal vurdere ulike forhold rundt flytting av barn. Enten det er fra foreldre til fosterhjem eller institusjon, eller ved tilbakeføring til foreldrene. Årsak til omsorgsovertakelse og varigheten av flyttingen er forhold som blir av betydning når tilknytning mellom barn og foreldre diskuteres. Tilknytningsadferd viser til de ulike former for adferd som barnet viser når det føler seg truet, for å oppnå og/eller vedlikeholde kontakten med tilknytningspersonen. Økende trygghet i tilknytning vokser frem av opplevelsen av godt tilpasset samspill, omsorg og kontinuitet. Tilknytningsadferd kan best observeres når barnet er utsatt for stress, har vondt, føler seg truet eller i andre situasjoner hvor barnet har spesielt behov for trøst og å bli tatt vare på (Killèn, 2004). Alle teorier om utviklingen av barnets evne til tilknytning, sammenfaller i oppfatningen om at denne utviklingen skjer gjennom forhold til andre mennesker. Det er større uenighet om hvilken innvirkning det har på et barn å bli skilt fra sine første omsorgspersoner, før primærtilknytningen har funnet sted. Med primærtilknytning menes det at barnet har knyttet

en opplevelse av trygghet både fysisk og psykisk, til faste personer fordi de bidrar til stabilitet i kontakten, og kommer når barnet trenger å få dekket sine behov.

4.2 Hvordan kan tilknytningen mellom barn og foreldre i mindre gode omsorgssituasjoner prege barnets utvikling?

Det er viktig å være klar over at barn som lever i omsorgssituasjoner preget av utilfredsstillende forhold, når det gjelder stabilitet og evne til å skape trygghet, vanligvis også utvikler primærtilknytning, og både savner og sørger over dem som er borte ved et eventuelt brudd (Bowlby, 1988). Primærtilknytning betyr ikke nødvendigvis trygg tilknytning. Et barn med trygg tilknytning kan tåle kortvarige, og etter hvert mer langvarig atskillelse. Barn med utrygg tilknytning er mye mer avhengig av sine daglige omsorgspersoner. Dette er noe forskeren Mary Ainsworth oppdaget under sin undersøkelse om atskillelse mellom barn og mor (Bunkholdt, 2000). Ainsworth observerte mor og små barn i ulike situasjoner med atskillelser og tilbakeføring. Denne situasjonen ga hun navnet "the strange situation". Hun studerte barnets urolighet, reaksjon på tilknytning til mor og generelt samspill mellom mor og barn. Hennes forskning har, sammen med Bowlbys teorier, hatt stor betydning for hvor mye tilknytning har blitt vektlagt i arbeid med barn og unge og deres omsorgspersoner.

Vigdis Bunkholdt uttaler i boken Barnevernpsykologi, at et overordnet mål for barns utvikling er: *"å sette barnet i stand til å mestre de oppgavene og miljøene de møter og vil komme til å møte i løpet av oppveksten"* (Bunkholdt, 1990, side 41). Med oppgave menes det både de utviklingsmessige forutsetningene som vokser frem i barnet i løpet av dets utvikling, og de utfordringer og den stimuleringen som miljøet rundt barnet gir det. Disse utviklingsmessige forutsetningene kan eksempelvis være muligheter for å lære å bli selvstendig, ha tro på seg selv, kommunisere forståelig eller lære fysiske-motoriske ferdigheter. Dette er bare noe av det barnet har behov for å utvikle, og miljøets oppgave vil være å gi barnet muligheter til nettopp dette. Miljøet må være sensitivt ovenfor barnets forutsetninger og muligheter, og stimulere til full utvikling av de forskjellige ferdighetene. Det er i denne sammenheng at kontakten mellom barnet og de nærmeste omsorgspersonene, ofte barnets biologiske foreldre, vil være svært betydningsfull (Bunkholdt, 1990). En av de viktigste grunnene for omsorgsovertakelse i barnevernet, er nettopp når foreldrene ikke kan gi barnet adekvate utviklingsmuligheter og hvor det er mangelfull stimulering. Dette henger sammen med de store belastningene et barn blir utsatt for i hjem hvor omsorgssituasjonen er for dårlig. Å vokse opp i et hjem med omsorgssvikt betyr ofte at utviklingen blir hemmet eller kommer

inn i skjevt spor på flere områder. De vanligste årsakene til omsorgssvikt er manglende evne hos foreldrene til å prioritere barnets behov framfor egne, manglende sensitivitet i miljøet overfor barnets forutsetninger og behov, eller mangelfull kunnskap om hva barn trenger på ulike tidspunkt i utviklingen. Innenfor de ulike utviklingsområdene er det noen vanlige følger av understimulering. Utrygg tilknytning har først og fremst innvirkning på den emosjonelle og sosiale utviklingen, men jeg ønsker også kort å nevne de to andre utviklingsområdene; fysisk-motorisk og intellektuell utvikling (Bunkholdt, 1990).

- Dårlig norm og regellæring er en svært uheldig følge av mangelfull eller skjev **sosial utvikling**. Manglende innordning i samspill med jevnaldrende gjennom spill og lek, eller i samspill med voksne, kan føre til avvisning, tilbaketrekning og isolering. Sosial læring henger også sammen med evnen til å løse konflikter på en aldersadekvat måte. At barn tar kontakt med andre på en hensiktsmessig måte, er et tegn på god sosial utvikling. Noen av de sosialt understimulerte barna har liten utadvendt interesse, og mange har ikke lært hvordan de skal gå frem når de ønsker kontakt. Dette viser igjen til betydningen av god kontakt og trygg tilknytning til nære omsorgspersoner.
- All utviklingspsykologi viser at barn som ikke får god nok omsorg, ikke blir akseptert, respektert eller tatt hensyn til etter sine forutsetninger, utvikler misstillit til seg selv så vel som til andre. Dette viser seg ved utrygg tilknytning, som fører til negative forventningene til seg selv og andre. Med uttrygg tilknytning menes det at barnet har tilknytning til sine omsorgspersoner, men tilknytningen bærer preg av frykt for å bli forlatt. At den **følelsesmessige utviklingen** er sårbar, viser seg på en rekke uheldige måter: avvisning av kontakt, liten utholdenhet i motgang, og lignende emosjonelle sider ved et barns atferd (Bunkholdt, 1990).
- **Fysisk-motorisk utvikling** kan påvirke barnet i den forstand at understimulering av muskulaturen kan gjøre det slapt. Dette kan henge sammen med at barn er avhengig av å bli tatt opp, holdt og få mulighet til å bevege seg sammen med voksne, helt fra spedbarnsalderen. Dårlig fysisk-motorisk utvikling kan forplante seg til de andre utviklingsområdene, ved at barnet begynner å skille seg ut fra sine jevnaldrende i motoriske ferdigheter.
- I forhold til **intellektuell utvikling** er dårlig begrepsutvikling et typisk tegn på understimulering. Begrepene om steder, tid, dager eller størrelser er ofte vage. Barnets språk er tilsvarende fattig og vagt. Dette kan føre til liten nysgjerrighet og liten vitebegjærighet (Bunkholdt, 1990).

Disse virkningene av en mindre god omsorgssituasjon, viser hvor viktig barnets omsorgspersoner er for et barn, og i hvor stor grad foreldre preger sine barns utvikling på alle utviklingsområder. I neste kapittel skal jeg se på hvilke forskjeller som kan forekomme mellom biologiske og psykologiske omsorgspersoner.

5.0 Biologiske foreldre/barn- forhold kontra psykologiske foreldre/barn- forhold.

Det er sjelden tvil om hvem de biologiske foreldre er, men det kan diskuteres hvem de psykologiske foreldrene til et barn er. Biologiske eller naturlige er de vanligste uttrykk, som blir brukt om foreldre, som har unnfanget barnet og satt det til verden. Det såkalte blodsbandet gir dem førsteretten til barnet, jf Barneloven §§ 2, 3 og 4. De biologiske foreldrene antas å ha positive bånd til sine barn som er uforanderlige og instinktive, selv om det motsatte ofte viser seg å være tilfelle. Barn blir mishandlet, vanskjøttet, misbrukt, forlatt og dessverre også drept. Foreldre som er fraværende, eller gir dårlig omsorg, kan lett bli en fremmed for sitt eget barn. Biologiske foreldre er i de fleste tilfeller de vi forbinder med trygghet og kjærlighet. For barnet derimot, kan ikke selve unnfangelsen og fødselen sies å være hendelser, som i seg selv danner grunnlaget for den samme følelsesmessige tilknytningen. J. Goldstein, A. Freud og A. Solnit hevder i boken "Retten til barnet - eller barnets rett?" (1980), at den følelsesmessige tilknytningen kommer gjennom den daglige omsorgen, stell, mat, trøst, kjærlighet, stimulering og deres felles interesse for hverandre. Bare foreldre som tilfredsstill disse behovene bygger opp et psykologisk forhold til barnet. I tillegg til å være barnets biologiske foreldre blir de også dets psykologiske foreldre, som får barnet til å føle seg verdsatt, ønsket og elsket (Goldstein, Freud og Solnit, 1980).

Med psykologiske foreldre beskrives et forhold mellom barn og foreldre, som ikke nødvendigvis er biologisk beslektet. Det sentrale er at forholdet er tilnærmet likt det forholdet som vanligvis oppstår mellom biologiske foreldre og barn. Der den voksne omsorgspersonen er personlig og følelsesmessig engasjert, vil det foruten den fysiske omsorgen etter hvert inntre et psykologisk samspill mellom barnet og den voksne. Det er da barnet begynner å vende sin interesse og kjærlighet til andre mennesker enn seg selv (Backe-Hansen, 1993). Disse første tilknytningene, er som tidligere nevnt, de som danner grunnlaget for senere samspill og relasjoner med mennesker. Når barnet får tilfredsstilt sine fysiske behov, vil det etter hvert også få emosjonelle behov. Behovet for kjærlighet, selskap og nærhet vil melde seg. Når disse behovene blir oppfylt regelmessig og pålitelig, vil barn- foreldre forholdet stabilisere seg og ha en positiv virkning på barnets sosiale og intellektuelle utvikling. Som jeg

har vært inne på tidligere kan sviktende omsorg eller opplevelsen av et smertefullt brudd i kontakten med foreldrene, påvirke til mangelfull utvikling eller tilbakegang i barnets utvikling (Goldstein, Freud og Solnit, 1980). I lys av diskusjonen omkring biologiske og/eller psykologiske foreldre, mener jeg det er på sin plass å benytte to begreper som er spesifikt nevnt i barnevernsloven § 4-1, relasjonell kontinuitet og relasjonell stabilitet. Disse begrepene vil her bli kort presentert, og deretter tatt opp igjen i delkapittel 5.2.

5.1 Relasjonell kontinuitet og relasjonell stabilitet

Relasjonell kontinuitet innebærer at barn er omgitt av konstante nære relasjoner til mennesker gjennom oppveksten. Bunkholdt (1990) presiserer at dette er den viktigste kilden til en sammenhengende livshistorie. Det er denne kontinuiteten som fyller ut de blanke arkene fra tiden før vi selv har bevisste minner, og kontinuiteten blir på denne måten en viktig kilde til vår identitet. For barn som plasseres i fosterhjem eller institusjon, vil kunnskap om fortiden og deres familie være noe de trenger å tilegnes. Det å plassere sitt opphav og sin bakgrunn, kan være en nødvendighet for daglig fungering. Relasjonell stabilitet betyr at menneskene som skal skape og opprettholde relasjonene til barn er stabile i sin sensitivitet og forståelse av barns signaler. Videre er det viktig at de er forutsigbare i sin akseptering og bekreftelse av barna. Dette gjelder ikke bare i den grunnleggende tilknytningen, men hele oppveksten. Disse menneskene er som oftest barnets biologiske familie (Bunkholdt, 2004). Relasjonell stabilitet gir en positiv indre arbeidsmodell. Altså kan Bowlby sitt begrep være med å vise betydningen av en stabil omsorgssituasjon. Dette vil si at stabilitet bidrar til et reflekterende selv, og en virkelighetskonstruksjon, som gjør det sannsynlig at barnet har ressurser til å møte motgang, prøve seg fram og få mestringserfaring. Med andre ord kan en stabil hverdag gi barnet mulighet til å danne seg et klart bilde av seg selv og verden omkring seg (Bowlby, 1988).

5.2 Ulik vektlegging av kontinuitet og stabilitet.

Når barnevernet flytter et barn ut av hjemmet og til en institusjon eller et fosterhjem tar barnevernet et valg på vegne av barnet: valget mellom stabilitet eller kontinuitet. Behovet for kontinuitet er sterkt tilstede hos mennesker, spesielt barn og unge. De trenger å ha en tråd i livet, noe som binder fortid og nåtid sammen, og som gir en sammenhengende livshistorie. Gjennom arbeidet på en ungdomsinstitusjon er det nettopp ungdommenes fortvilelse over tapt tilhørighet og kontinuitet jeg har sett har stor innvirkning på ungdommenes hverdag og generelle velferd. Vigdis Bunkholdt (1999) mener dette ikke bare er sorg over tapet av nære

personer, men like mye sorg over å miste forbindelsen i det livet en har levd frem til atskillelsen, og forestillingen det kan gi om at dette livet ikke var verdt å ta vare på. Jeg har sett betydningen av kontinuerlig kontakt med foreldrene, gjennom telefonsamtaler, brev, bilder og fortellinger fra nåtiden, og fra den tiden barnet bodde hjemme hos sine biologiske foreldre. En god samtale mellom ungdommen og mor eller far kan gi en følelse av tilhørighet til sin biologiske familie, til tross for at barnet ikke bor hjemme. Det å få en bekreftelse fra sin biologiske familie, om at en fortsatt er en del av dem, påvirker den unges selvfølelse på en positiv måte. Barnets selvfølelse skal jeg komme nærmere tilbake til, når jeg i kapittel 6.1 skal ta for meg barnets identitet og eventuelle identitetsforstyrrelse. Stabilitet er et annet viktig behov, og innebærer omsorgspersoner som er stabile, i den forstand at de er forutsigbare og gir barnet trygghet. Et barn flyttes ofte under barnevernets omsorg, fordi foreldrene ikke er så stabile og forutsigbare i omsorgen, at barnet får gode nok muligheter for utvikling. Kunnskap og skjønn må brukes for å avgjøre hvilken betydning det har for hvert enkelt barn å få oppleve den graden av kontinuitet, som det får ved å ha de samme menneskene fast rundt seg gjennom hele oppveksten, på bekostning av stabilitet og forutsigbarhet. Det kan umulig gis et fasitsvar på en problemstilling, om hva som bør veie tyngst. Den enkelte sak må vurderes individuelt. Her blir det et spørsmål om hva som er til det beste for barnet, og om det eventuelt skal gå mot det biologiske prinsipp.

Når det kommer til psykologisk vitenskap omkring temaet kontinuitet og stabilitet, etter en plassering utenfor hjemmet, har denne vært preget av brytningen mellom to ideologiske retninger. Tolkningen av de to retningene som oppstår, forårsaket av bruddet med foreldrene etter omsorgsovertakelse og håndtering av disse, har resultert i to hovedsyn; behov- og relasjonsretningen. Disse representerer ytterpunkter i synet på barnets beste og opprettholdelse av kontakten. Disse retningene har ulikt syn på hvordan tilknytning oppstår, og den relative betydningen av kontinuitet i tilknytningsbånd. Dermed har de ulikt syn på samvær etter flytting i barnevernets regi, og dets positive og negative sider. Den første retningen, behovsretningen, tar utgangspunkt i at den som drar omsorg for barnet på en måte som ivaretar barnets fysiske og psykiske behov, er den som blir barnets psykologiske foreldre (Havik, 1996). Ved langvarig plassering mener representanter for denne retningen, at samvær med den biologiske familien kan forstyrre tilknytningen til de nye foreldrene og hemme, eller skade barnet i dets utvikling. Dette synet går altså ut på at fosterforeldrene eller eventuelt andre omsorgspersoner, kan erstatte de biologiske foreldrene og bli de nye psykologiske foreldrene. Kontakt med de biologiske foreldrene kan ifølge denne retningen medføre at det

blir vanskelig for barnet å nyttegjøre seg av den bedre omsorgssituasjonen (Havik, 1996). Relasjonell stabilitet i det nye forholdet blir her et viktig stikkord, og utgangspunkt for synet på samvær etter omsorgsovertakelse. Ved gjennomgang av mange av Bunkholdt sine bøker og artikler, mener jeg å oppfatte at det er innenfor denne retningen hun i størst grad hører hjemme. Bunkholdt uttaler i en artikkel i tidsskriftet Norges barnevern, at *”Biologi har liten psykologisk betydning i barneårene. Barn kan vanskelig fatte hvilken rolle biologi spiller i deres liv og utvikling. For dem er det daglige forholdet til sine nærmeste som har betydning.”* (s.33, nr 4, 2004). Bunkholdt argumenterer ofte for viktigheten av å la den psykologiske kunnskapen gå foran ideologiske standpunkt, og hun legger stor vekt på at barnet skal finne sin plass i det nye omsorgshjemmet, og da særlig ved langtidsplassering.

Den andre retningen kalles relasjonsretningen. Den går ut på at de første foreldrene, altså de biologiske foreldrene, uansett hvordan de har ivaretatt barnet, er barnets psykologiske foreldre, og at de alltid vil forbli det. Innenfor denne retningen, som er det motsatte ytterpunkt, hevdes det at det til og med ved svært tidlig atskillelse, vil skapes et tomrom hos barnet. Det blir understreket at det er viktig for barnet, uansett varighet av plasseringen, at de får beholde relasjonen til foreldrene gjennom rikelig samværsordninger. Det er kun gjennom regelmessig kontakt med de biologiske foreldrene, at barnet vil kunne gjøre seg nytte av de bedre oppvekstbetingelsene i fosterhjemmet eller på institusjon. I forhold til denne retningen vil relasjonell kontinuitet bli det sentrale for barns utvikling. Innenfor denne retningen velger jeg å plassere Trude Haugli, som er en av de andre forfatterne jeg har benyttet meg av i denne litteraturstudien. Her må jeg nevne at det er snakk om grader av tilhørighet til retningen, da også Haugli ofte gir uttrykk for at det må begrenses og nektes samvær i enkelte saker. Likevel mener jeg å kunne si at hennes hovedsyn er forankret i at barnets beste som regel er å opprettholde kontakten med sin biologiske familie, og at samvær er en rett for barnet, så vel som for foreldrene.

Haugli (2000) stadfester at det innefor psykologisk litteratur inntil nylig er gitt uttrykk for en antagelse om at det som et generelt utgangspunkt er bra og viktig for barn under offentlig omsorg, å ha kontakt med sine biologiske foreldre. Dette standpunktet er basert på så vel ideologi som teoretisk og empirisk kunnskap. Altså er det forankret i både vår tro og vårt verdimeslige grunnsyn, systematiserte praksiserfaringer og gjennom undersøkelser. Jeg har til nå vært innom flere forklaringer på hvorfor opprettholdelse av kontakt har betydning for barn etter omsorgsovertakelse. Barnets verdi av tilknytning, kontinuitet og stabilitet vil nå bli brukt

som utgangspunkt for diskusjonen omkring betydningen av identitetsutviklingen, samt barnets lojalitetsfølelse til sine biologiske foreldre.

6.0 Hvorfor betyr ”røttene” våre så mye for oss?

Det er flere faglige argumenter for hvorfor samvær og kontakt mellom barn og foreldre er av betydning for barnet. Som nevnt, kan samvær sikre en form for kontinuitet i barnets relasjoner. Dette vurderes som viktig for barnets utvikling, og er viktig for barns følelse av velvære. Videre ses kontakten med familie og ”røtter” som viktig for at barn under omsorg skal utvikle en integrert identitet. Med det menes at barnet skal ha en forståelse av seg selv som en hel person med en sammenhengende historie.

6.1 Barnets identitetsdannelse og tilhørighet.

Identitet, er det bildet man har av seg selv, som selvstendig individ og som medlem av en gruppe. Den preges av kjennetegn som utgjør en særegen helhet, og som skiller en fra andre. Dette kan være ytre synbare kjennetegn som klær og talemåte, eller det kan komme til uttrykk på det psykologiske planet, som blant annet holdninger. Kjønn og etnisk tilhørighet er også deler av vår identitet (Backe-Hansen, 1993). Utviklingen av identitet begynner helt fra fødselen av, og er en kontinuerlig prosess. Denne prosessen er stort sett sosialt betinget, og det er i den tette kontakten med andre mennesker vi finner ut hvem vi er. Som deltakere i samfunnet prøver vi å påvirke andres inntrykk av oss selv, og vi tolker kontinuerlig andres reaksjoner. Det er de erfaringer og opplevelser barnet bringer med seg fra tidligere og nåværende samspill med viktige andre, som integreres til det som blir barnets identitet. Hvem barnet har kontakt med i barneårene, vil være med på å påvirke dannelsen av dets identitet og selvbilde (Bunkholdt, 1998).

George Herbert Mead er kjent for sin teori om utvikling av personlig identitet, som en konsekvens av samhandling med viktige andre. Hans teori er et godt eksempel på hvordan et negativt samspillmønster med sine nærmeste, kan resultere i et likeledes negativt selvbilde (Schiefløe, 2003). Mead fremhever at selvet er den delen av personligheten, som består av selverkjennelsen og selvbilde, og at den deles opp i en aktiv og passiv del. Som aktiv kilde kan selvet ta initiativ i forhold til andre. Mead omtaler den aktive delen som ”jeg”. Når man ser seg selv utenfra, omtales det som ”meg”. ”Meg” representerer samfunnet i individet, som gjør det mulig å vurdere seg selv ut fra ytre verdier, normer, idealer og forventninger. I denne sammenheng ønsker jeg først og fremst å fokusere på ”jeg”. ”Jeg” er den delen av selvet som

dominerer de første leveårene, da barnet enda er preget av egosentrisme og ikke tar i betraktning hvordan omgivelsene ser på det. Med seg selv som sentrum for det som skjer rundt seg, og den interaksjonen det inngår i, vil barnet ta til seg de handlingene som skjer. Om barnets signifikante andre, det vil si de personer som er særlig viktig i individets selvutvikling, gir mye uforutsigbar eller negativ oppmerksomhet, vil dette kunne være uheldig for barnets utvikling. Den negative tilbakemeldingen vil bli en hovedkomponent i barnets identitetsfølelse. Følgene av slike tilbakemeldinger kan bidra til at selvbilde utvikler seg i uheldig retning (Mead, 1934 i Schiefloe, 2003). Egosentrisiteten fører til at barnet tolker den negative behandlingen, som noe de har gjort seg fortjent til. Da trekker de lett den slutning at de ikke er mye verdt, siden de blir tatt dårlig vare på. Dette skaper et selvbilde preget av nedvurdering og forakt for seg selv.

I de fleste familier gis det positive tilbakemeldinger til barnet, og foreldrene vil legge grunnlaget for at barnet kan konstruere et godt selvbilde. For å kunne danne en god selvfølelse og opprettholde denne vil, som nevnt, gode omsorgspersoner være av betydning. Barnet trenger stabile omsorgspersoner, som gir forutsigbare tilbakemeldinger og positiv respons på dets behov og atferd. Sett ut i fra de to tidligere nevnte psykologiske retningene vil behovsretningen på den ene siden mene, at det er til det beste for barnet å kunne knytte seg til de nye omsorgspersonene. Identiteten vil bli best ivaretatt hos de psykologiske foreldrene, som ofte gir positive tilbakemeldinger til barnet. Det kan her nevnes at i mange tilfeller er nettopp mangelen på slik omsorg, det som kan være utgangspunktet for barnevernets omsorgsovertakelse. Relasjonsretningen på den andre siden, vil konkludere med at ivaretagelse av identiteten vil være viktig med utgangspunkt i barnets behov for kontinuitet i livet. Ettersom identitet innebærer den opplevelse barnet har av seg selv, og hvem det er, vil tilhørigheten til de biologiske foreldrene være av betydning. Desto eldre barnet blir, desto større betydning får deres opprinnelige røtter. Hvem er jeg, hvem er mine biologiske foreldre og hvordan er de? De aller fleste ungdommer går gjennom en periode i puberteten, hvor de lurer på hvem de egentlig er. Dette vil være en del av den normale løsrivningsprosessen fra foreldrene. Samtidig vil de stille seg kritisk til foreldrenes normer og verdier. Denne prosessen vil etter hvert føre til at de finner sin egen identitet. Fosterbarn kan gjennomgå denne prosessen på en mer krevende måte, enn barn som bor sammen med sine foreldre. Her kan det trekkes paralleller til adopterte barn som søker sitt biologiske opphav når de blir eldre, det blir viktig å få en helhet i sin historie og tilhørighet (Backe-Hansen, 1987).

Å opprettholde sin bakgrunn og livshistorie, kan være av stor betydning for barn fra etniske minoriteter. Det er svært viktig for utviklingen av et godt selvbilde og en positiv identitet, at barn fra etniske minoriteter, som flyttes i regi av barnevernet, får anledning til å bekrefte sin etnisitet, ved å bruke språk, klær og delta i tradisjoner som hører den etniske gruppen til. For å kunne opprettholde tilhørigheten til sin etnisitet, vil kontakten med sin biologiske familie være av stor betydning. Etnisitet er en del av et menneskes identitet, og består av å tilhøre en etnisk gruppe, uttrykt ved språk, tradisjoner og ritualer, samt klær og lignende. Å få bekreftet sin etnisitet vil på mange områder være det samme som å få bekreftet sin identitet, noe som alltid vil være viktig for barn og unge (Bunkholdt, 2004). På grunn av den økende mengden asylsøkere og flyktninger som kommer til Norge, ser jeg det som svært viktig å være bevisst de vanskelighetene det kan medføre for et barn av etnisk minoritetsbakgrunn å flytte fra sine røtter. Som barnevernsarbeidere vil det være viktig å gi rom for de ulikhetene, som finnes i de forskjellige kulturene. Oppveksten mellom flere kulturer kan være svært vanskelig, og ikke minst uforutsigbar, dersom barnet ikke finner seg til rette i det nye hjemmet. Usikkerheter rundt tilhørigheten kan føre til identitetsforstyrrelse. Barnet vil ha et sterkt behov for å opprettholde tilknytningen til sin familie og deres felles etnisitet.

Proessen med å finne sin identitet og tilhørighet, blir ekstra smertefull for de barna som ikke har hatt kontakt med eller hørt fra sin biologiske familie, gjennom mesteparten av oppveksten. De som derimot har et realistisk bilde av sin bakgrunn, og har hatt jevnlig kontakt med foreldrene sine, kan merke mindre belastningen i prosessen om å finne sin identitet. Det å treffe sine foreldre og andre nære personer fra fortiden kan hjelpe barn til å opprettholde følelsen av kontinuitet i livet. Sammen kan de snakke om ting som har skjedd før, og de kan minnes hendelser sammen. Barnet opplever da at livshistorien ikke forsvinner, til tross for flytting til et nytt hjem. For barnet kan dette gi en opplevelse av at det fortsatt er den samme (Backe-Hansen, 1987). Det er viktig å være bevisst at barnet ikke nødvendigvis ønsker en ny start, selv om det de kommer fra har vært vanskelig og vondt. De trenger å forholde seg til fortiden sin, selv om de på lengre sikt vil ønske å ta avstand fra deler av den. På grunn av primærtilknytningen vil det være en rekke faktorer, som medvirker til at flyttingen kan bli en belastning for barnet og dets selvbilde. Som en følge av barnets tilknytning, vil det ha utviklet en lojalitet til sine foreldre. Lojaliteten kan bidra til at flytting i fosterhjem kan bli problematisk, da barna kan oppleve å svikte sine foreldre. Opprettholdelse av kontakten kan være med å forebygge eventuelle lojalitetsproblemer barnet kan oppleve (Bunkholdt, 2004).

6.2 Barnets belastning som følge av lojalitetskonflikt

For en del barn som blir plassert i fosterhjem, er problemene rundt lojalitet det vanskeligste å leve med. Med lojalitet menes det i denne sammenheng at barnet oppfatter sine foreldre som positive, og at de regner de avgjørelsene foreldrene tar ovenfor barnet, som de rette. Barn ønsker å være lojale mot sine nærmeste, og forsvarer dem mot angrep og det som kan sette dem i dårlig lys. Å opptre illojalt ovenfor sine egne foreldre, vil barnet oppfatte som svært negativt, som igjen vil ha negativ innvirkning på selvbilde (Bunkholdt, 1990). Dette kan sees i sammenheng med tilknytningsteorien, som jeg tidligere har gjort rede for. Barn er lojale mot sine foreldre som et resultat av tilknytningen til dem. Foreldre som spiller på barnets skyldfølelse, i forhold til den situasjonen de er i, kan hindre barnets senere tilknytningsmuligheter. Dersom barn lærer sin lojalitet gjennom trusler om tap eller skyld, er det vanskelig for barnet å ta i mot tilbud om å knytte seg til, og bry seg om voksne i senere anledninger, for eksempel fosterforeldrene. Det som kan være positivt og godt ved fosterhjemmet, og som barnet kan utvikle seg på, kan samtidig føre barnet inn i en lojalitetskonflikt til sine biologiske foreldre, dersom de ikke støtter og anerkjenner barnets positive følelser for den nye familien. I slike tilfeller vil det være viktig å formidle til barnet, at det ikke trenger å velge, men at det er lov å knytte seg til to familier. Barnet må få lov til å være glad i både foreldrene og de nye omsorgspersonene (Bunkholdt, 1990).

Dette viser at barnet må hjelpes til å etablere en tilknytning til fosterfamilien, uten at det fra barnets side oppfattes som lojalitetsbrudd sett i forhold til sine biologiske foreldre. Gjensidig respekt og anerkjennelse, samt en god dialog mellom foreldrepårene, blir av vesentlig betydning for hvordan samarbeidet skal fungere (Bunkholdt, 2004). Gode samværsordninger kan være en måte å få frem denne gjensidige tilliten. Som et resultat av at barna får aksept av fosterforeldrene for deres tilknytning til sine biologiske foreldre, vil dette kunne bidra til at barnet får oppfylt sitt behov for en sammenhengende livshistorie og tilhørighet til begge familiene.

6.3 To-familie tilhørighet

Barnets alder når det flyttes, er av sentral betydning for hvilken tilknytning det har til sine biologiske foreldre. Konkrete aldersskiller i forhold til flytting, er vanskelig å sette på grunn av det enkelte barns omsorgssituasjon og dets individuelle utvikling. Ulike fagpersoner opererer med forskjellig aldersinndeling, ut i fra hva den enkelte vektlegger. Havik (1996) benytter denne oppdelingen: Spedbarn opp til ett års alderen, har enda ikke etablert

tilknytningsbånd til sine biologiske foreldre som ”hele personer”. Barn opp til to-tre års alderen, den alder når objektkonstans oppnås, altså når barnet tåler bedre atskillelser fra ellers stabile foreldre, vil raskt kunne etablere sterke tilknytningsbånd til sine nye omsorgsgivere, gitt at disse investerer følelsesmessig i barnet og er til stede for det. Eldre barn vil trenge lengre tid til å knytte seg til nye omsorgspersoner, blant annet avhengig av kvaliteter ved tilknytningen til foreldrene. Ungdommer vil ofte ha lang felles historie, så mye energi og følelser investert i sine foreldre at det er de biologiske foreldrene som vil bli stående som de sentrale for dem (Havik, 1996).

Turid Midjo og Jorun Anfinnsen har begge gjort undersøkelser av tidligere fosterbarn og deres opplevelse av familietilhørighet. Barn som opplever en tilknytning og tilhørighet til den biologiske familien og fosterfamilien, er det Turid Midjo kaller barn i en ”både- og” posisjon. ”Både- og” barn er de som har klart å opprettholde kontakten med sine biologiske foreldre gjennom samvær, samtidig som de har opprettet en tilknytning til fosterforeldrene. Disse barna blir sikret både relasjonell kontinuitet og relasjonell stabilitet i sine liv (Midjo, 1997 i en artikkel av Bunkholdt, 2004). Videre benytter Anfinnsen ytterligere to hovedmønstre; ”enten – eller” og ”verken- eller”. Som det går frem av betegnelsen hadde ”enten- eller” barna tilhørighet, enten til sin biologiske familie, og da uten at fosterforeldrene hadde kommet i familieposisjon. Eller de hadde tilknytning til sin fosterfamilie, og da uten sine biologiske foreldre i familieposisjon. ”Verken- eller” barna opplever ikke tilhørighet eller tilknytning til noen av foreldreparene. Gjennom sine studier viser Anfinnsen til resultater om at barn som flyttes etter fylte 4-5 år, er de som hadde tilknytning og tilhørighet til to familier, tofamilieintegreerte (Bunkholdt, 2004).

Opprettholdelse av tilknytning og tilhørighet, gjennom jevnlig kontakt med den biologiske familien, er av stor betydning hvis barnet skal tilbakeføres til sine foreldre. Ingen eller svært liten kontakt, kan i seg selv bidra til ustabilitet under omsorg. En ”både- og” posisjon, eller ”enten- eller”, hvor den biologiske familien er den viktigste, vil være nødvendig om barnet skal tilbakeføres til sin biologiske familie. Men bør tilbakeføring alltid være hovedmålet?

7.0 Hvorfor skal det være samvær og når bør det ikke være samvær?

Samvær kan skape både sorg og glede for fosterbarn og fosterforeldre. I tillegg kan det skape problematikk i forhold til fosterbarnets tilknytning og tilhørighet i sin nye familie. Samvær kan også være vellykket i form av tofamilietilhørigheten. Som nevnt skal det mye til

for å nekte barn og foreldre å ha samvær. Bestemmelsene om samværsrett bunner for det første i det biologiske prinsippet, som er et hovedpremiss i barnevernloven. Det er flere grunner til hvorfor samvær er betydningsfullt. Bruddet på kontinuitet og røttene må kompenseres ved hjelp av samværsordning. Barnet har behov for å følge med i det som skjer i familien og utvikle, eller bevare og videreutvikle, en realistisk oppfatning av familien. Samvær er viktig i forberedelsen til tilbakeføring, samt for å redusere egosentrisitet og lojalitetsproblemer (Bunkholdt, 2003).

Enkelte foreldre- barn forhold har aldri syntes å fungere. Man kan da stille spørsmålet om kontakten bør opprettholdes, og om den eventuelle kontakten er til det beste for barnet? Samvær og opprettholdelse av kontakten er viktig, ettersom barnevernsloven § 4-21 åpner for å nekte tilbakeføring, hvis barnet har fått slik tilknytning til mennesker og miljø der det nå bor, at tilbakeføring vil medføre varige problemer. Om relasjonen mellom de biologiske foreldrene og barnet har vært problematisk og har bidratt til å gjøre barnet sårbart, og hvis tidligere skader er mer eller mindre kompenserte gjennom ny og sterk tilknytning fra barnets side, kan dette telle mer enn den biologiske tilhørigheten. Dette gjelder spesielt hvis barnet fortsatt preges av underliggende sårbarhet, og hvis det kan rettferdiggjøres at foreldrene er medansvarlige eller har skyld i barnets problemer (Backe- Hansen, 2004).

8.0 Foreldrestyrkende tiltak.

Samspillet mellom barn og foreldre avgjør hvilken styrke og kvalitet tilknytningen får. I de senere årene er det kommet en rekke metoder, som tar sikte på å styrke foreldrerollen og foreldrenes omsorgskompetanse. I situasjoner hvor det er tilknytningsproblem, kan samspillmetoden Marte Meo tas i bruk i det eventuelle behandlingsarbeidet. Metoden er utviklet av Maria Aarts og benyttes i arbeid med familier, barnevern og institusjoner, som veiledning hvor samspill og relasjonsarbeid er i fokus. Marte Meo-metoden er basert på studier av hva som naturlig skjer i kommunikasjonen og samspillet mellom voksne og barn, når det ikke foreligger problemer i situasjonen eller i relasjonen. Det er elementer fra denne utviklingsstøttende kommunikasjonen som formidles til omsorgspersoner og pedagoger, når det oppstår problemer, eller for å forebygge problemer (Aarts, 1996). Metoden vektlegger den voksnes ansvar for sensitivitet og respons på barnets signaler, og ivaretar med det sentrale samspillsprinsipper i naturlig utvikling av trygg tilknytning. Tilknytningsprosessen og arbeidet med den emosjonelle relasjonen består av fine nyanser og detaljer, som det kan være vanskelig å få øye på i direkte observasjon av samspill. I veiledning etter denne metoden

brukes derfor videoopptak som arbeidsverktøy. Dette kan hjelpe til å fange opp detaljer og barnets signaler til omsorgspersonen. I veiledningen blir det fokusert på hva som fungerer og hvorfor, heller enn hva som ikke fungerer. Marte Meo-metoden er en løsningsorientert veiledningsmetode basert på detaljert kunnskap om hva som virker utviklingsstøttende. Denne metoden kan være til hjelp for fosterforeldre, som har vanskelig med å få til en god relasjon med sitt fosterbarn. Barn som har erfaring med omsorgspersoner, som påfører dem stress og ubehag, har tilknytningssystemer som blir aktivert i vanlig samspill. Ved å arbeide med sensitivitet og responsivitet i vanlig samspill kan dette bedre grunnen for trygghetsopplevelse. Det er når positive samspillsopplevelser gjentas over tid, at fosterbarnet kan begynne å stole på at de er mer enn bare unntak (Anka, 2007).

Det finnes flere ulike metoder, som tar sikte på å bedre samspillet mellom barn og deres omsorgspersoner. En annen metode som har mye til felles med Marte Meo, er for eksempel PMTO- Parent Management Training- Oregonmodellen. PMTO brukes for å bedre samspillet mellom foreldre og eldre barn som har atferdsproblemer. Metoden har til hensikt å forandre interaksjonsmønsteret. Behandlingsmetoden har som mål å bryte og redusere fastlåste negative mønstre og hjelpe foreldrene til å erstatte disse med samspillmønstre som fremmer samarbeid og positiv utvikling (Schjelderup m.fl, 2005).

9.0 Avslutning

Det er få, om noen, mellommenneskelige forhold, som er av mer fundamental betydning enn forholdet mellom barn og foreldre. Dette forholdet eksisterer og styres i utgangspunktet helt uavhengig av rettslige regler. Forholdet er i stor grad uavhengig av sosiale normer i det hele tatt (Haugli, 2000). Brudd på dette forholdet før barna blir voksne, kan representere noe dramatisk og ha stor betydning for barna. Det er ulike grunner til at dette forholdet brytes, og en av dem er når samfunnet griper inn og adskiller foreldre og barn. Jeg har i denne oppgaven sett på betydningen av dette forholdet, og betydningen av å opprettholde kontakten etter et slikt brudd. Barnets tilknytning til sine omsorgspersoner viser seg å være svært grunnleggende for dets utvikling i livet videre. Med bakgrunn i hva jeg har skrevet i denne oppgaven, mener jeg å kunne si at den menneskelige kontakten kan sies å være en av de viktigste byggesteinene i et barns liv. Tilknytningen til foreldrene legger grunnlaget for en god barndom med en aldersadekvat utvikling, kognitivt og følelsesmessig, så vel som sosialt. På mange måter kan mangel på tilknytning ha påvirkning på alle sider ved barnets utvikling. Dette på grunn av understimulering, mangel på tilpassede utfordringer, muligheter og realistiske forventninger.

En stabil, god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen er særlig fremhevet i bvl. § 4-1. Ved omsorgsovertakelse er barnevernet i en komplisert situasjon, med tilsynelatende motstridende krav på vegne av barnet. Dilemmaet man her møter, er at barn ikke kan unnvære verken relasjonell stabilitet eller relasjonell kontinuitet. Flytter man barnet fra sine biologiske foreldre tar man fra dem den beste og mest naturlige måten å oppnå relasjonell kontinuitet på. Venter man for lenge med å flytte barnet fra skadelig omsorgssituasjon, kan man komme til å bryte muligheten for at barnet skal få oppleve relasjonell stabilitet. Ved en slik beslutning prioriteres ofte stabilitet fremfor kontinuitet og sier indirekte, at selv om kontinuitet er viktig, så er det av og til nødvendig at den må komme i andre rekke. Men kontinuitet skal også ivaretas, og det er i den sammenheng kontakt og samværsordninger er et tema (Bunkholdt, 2003).

Begrepet tilknytning får en sentral plass i diskusjonene om opprettholdelse av tilhørighet. Kontakt med de biologiske foreldrene kan være helt sentralt for å skape kontinuitet i barnets liv. Foreldre, med alle sine svakheter, kan likevel være det mest stabile holdepunktet barnet har i en ellers skiftende hverdag, med flytting mellom ulike institusjoner eller fosterhjem. Selv har jeg sett hvor viktig det er for ungdom at noen har kjennskap til deres historie og fortid, og det er ofte foreldre som har fulgt barna fra de er små, som besitter mest informasjon om det aktuelle barnet. Forholdet mellom barnet og foreldrene er viktig for så godt som alle barn, og påvirker barnets hverdag både på godt og vondt. Det er viktig å være bevisst at det ligger masse informasjon om barnet i denne relasjonen.

Selv mener jeg at hvorvidt voksne virkelig blir psykologiske foreldre for et barn, kommer an på daglig samvær, fellesskap, opplevelser man er sammen om, trygghet og kjærlighet. En slik rolle kan fylles av både biologiske foreldre, av fosterforeldre, adoptivforeldre eller av en nesten hvilken som helst omsorgsfull voksenperson, så lenge den voksne er oppriktig interessert i barnets beste. Rollen kan aldri fylles av den fraværende, passive voksne, uansett hvilken biologisk eller juridisk tilknytning vedkommende har til barnet. Vigdis Bunkholdt (2003) sier at det er vanskelig å erstatte den verdien foreldre har for et barn, men i følge henne handler ikke dette bare om biologi. Det kan like gjerne være psykologi, for eksempel om tilknytning og stabilitet. Når det legges stor vekt på at barn skal bli i den familien de har vokst opp hos, dreier det seg ikke bare om biologi, men nettopp om det faktum, at for de fleste barn er de biologiske foreldrene sammenfallende med barnets psykologiske og sosiale foreldre. Viktigheten av biologi er skiftende i takt med ulike livsfaser, og er noe som må avveies på lik linje med andre krefter, som påvirker barnets livssituasjon. Tverrfaglighet er altså nødvendig

på et så komplisert område som dette, og det er viktig å benytte kunnskap om barns utvikling og behov, når man skal ta juridiske beslutninger. Lovens utgangspunkt er i følge lovforarbeidet, at samvær anses som et gode for barn, og at opprettholdelse av kontakt er et overordnet mål.

Min konklusjon bunner ut i at det er viktig å ivareta familiens betydning i vårt samfunn, men ikke på bekostning av barnets tålegrense. Barnets beste må være i fokus, og kunnskap og skjønn må brukes for å avgjøre hvilken betydning det har for hvert enkelt barn å opprettholde kontakten med de biologiske foreldrene. De grunnleggende prinsippene må brukes som ledetråder i arbeidet med å sikre barn en god omsorgssituasjon, men de må ikke benyttes som absolutte sannheter. Jeg mener det er avgjørende å kunne ha mulighet til å tenke annerledes i enkelte situasjoner, og ikke la de universelle verdiene, i denne sammenheng blant annet det biologiske prinsipp, legge beslag på tankene våre. Hva som er til barnets beste kan ofte være svært vanskelig å avgjøre, men det er viktig at ansatte i barnevernet jobber mot det som representerer det minst skadelige alternativet for det enkelte barn.

Litteraturliste

- Aarts, Maria (1996) *Marte Meo Guide*. Aarts Productions, Netherlands.
- Anke, Teija (2007) *Tilknytning mellom fosterbarn og fosterforeldre: et behandlingsperspektiv*. Tidsskrift for Norsk psykologforening, 2007, Vol 44 nr. 10.
- Backe-Hansen, Elisabeth (1991) *Håndbok for fosterforeldre*. 3.opplag Universitetsforlaget AS. Oslo.
- Backe-Hansen, Elisabeth (1993) *Fosterhjemsarbeid*. Barnevernets Utviklingscenter
- Backe- Hansen, Elisabeth (2004) *God nok omsorg*. Kommuneforlaget AS, Oslo
- Bowlby, John (1988) *A Secure Base. Clinical Applications of Attachment Theory* Routledge, London
- Bunkholdt, Vigdis (1990) *Barnevernpsykologi*. TANO AS.
- Bunkholdt, Vigdis (1998) *Små barn i veks og utvikling*. Tano Aschehoug, 3. utgave.
- Bunkholdt, Vigdis (1999) *Samvær og kontakt*. Brosjyre nr.4 i Norsk Fosterhjemsforenings temaserie. Oslo
- Bunkholdt, Vigdis (2000) *Utviklingspsykologi*. Universitetsforlaget, 2 utgave.
- Bunkholdt, Vigdis (2003) *Tilknytning og tilknytningsproblemer*. Temahefte nr.16 utgitt av Norsk Fosterhjemsforening.
- Bunkholdt, Vigdis (2004) *Fosterhjemsarbeid*. Gyldendal Norske Forlag AS.
- Bunkholdt, Vigdis (2004) *Samværsrett ved omsorgsovertakelse. Til barnets beste eller effektiv hindring av tilbakeføring?* Tidsskrift Norges barnevern nr.4, 2004, s 28-35.
- Goldstein, Joseph, Freud Anna og Solnit Albert (1980) *Retten til barnet- eller barnets rett?* Universitetsforlaget. Oslo.
- Grønmo, Sigmund (2004) *Samfunnsvitenskapelig metode*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS
- Haugli, Trude (2000) *Samværsrett i barnevernssaker*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Haugli, Trude (2004) *Samværsrett ved omsorgsovertakelse. Til barnets beste eller effektiv hindring av tilbakeføring?* Tidsskrift Norges barnevern nr.4, 2004, s 36-43.

Havik, Toril (1996) *Samvær mellom fosterbarn og foreldre*. Barnevernets kompetansesenter, Bergen, 1996 nr 1

Jacobsen, Dag Ingmar (2000) *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Høyskoleforlaget AS

Jørgensen, Tone (2001) *Til barnets beste: samværsrett og blodsbandforestillinger*. En artikkel i boken *Blod- Tykkere enn vann?* (2001) Howell, Signe og Melhuus, Marit. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS

Killèn, Kari (2004) *Sveket*. 3. utgave. Kommuneforlaget AS

Koch, Katrin og Walstad Espen (2005) *Samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo.

Schiefloe, Per Morten (2003) *Mennesker og samfunn, Innføring i sosiologisk forståelse*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS

Schjelderup, L. Omre, C og Marthinsen, E. (2005) *Nye metoder i et moderne barnevern*. Fagbokforlaget. Bergen

Offentlige publikasjoner

Lov om barneverntjenester av 17. juli Nr 100 1992

Lov om barn og foreldre (barnelova) av 8. April Nr. 7. 1981

Nettsider

Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/emner/03/03/10/barneverng/> besøkt den 20. januar 2008.